BIBLIOTECA VALENCIANA NICOLAU PRIMITIU

Impressores valencianes

Guia de recursos

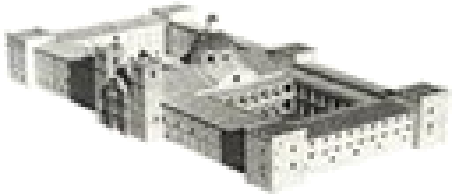
GENERALITAT VALENCIANA

Biblioteca Valenciana

Última actualització: 9-IX-2019

Realització: Emma Gómez-Senent (Biblioteca Valenciana Nicolau Primitiu)

Edita: Generalitat Valenciana
Conselleria d'Educació, Cultura i Esport
Secretaria Autonòmica de Cultura i Esport
Direcció General de Cultura i Patrimoni

Biblioteca Valenciana Nicolau Primitiu
Monestir de Sant Miquel dels Reis
Av. de la Constitució, 284
46019 València – Espanya
Tel.: 963 874 000
C. e.: bv@gva.es
Web: <bv.gva.es>
Ahora también en:

© De la present edició: Generalitat, 2019
© Dels textos: Biblioteca Valenciana Nicolau Primitiu
© De les imatges: els autors

SUMARI

1. INTRODUCCIÓ

2. DONES EN LA IMPREMTA VALENCIANA

3. IMPRESSORES DEL SEGLE XVI

. Jerònima Galés

4. IMPRESSORES DEL SEGLE XVII

. Ángela Rull (1613). *Vídua de Jeroni Cortés*

. Vídua de Joan Crisóstom Garriz (1629-1640)

. Isabel Ana Sebastián (1647-1650). *Vídua de Josép Gasch, vídua de Lucas Fuster*

. Vídua de Silvestre Esparsa (1660-1665)

. Vídua de Bernat Nogués (1662-1664)

. Isabel Juan Vilagrasa (1675-1710). *Vídua de Francesc Mestre*

. Josefa Avinent (1677-1686). *Vídua de Benet Macé*

5. IMPRESSORES DEL SEGLE XVIII

. Antonia Gómez (1757-1771). *Vídua de José Jaime de Orga*

. Margarita Veo (1744-1759). *Vídua d'Antonio Bordazar*

. Vicenta Devís (1779-1819). *Vídua d'Agustín Laborda*

6. IMPRESSORES DEL SEGLE XIX

7 .BIBLIOGRAFIA

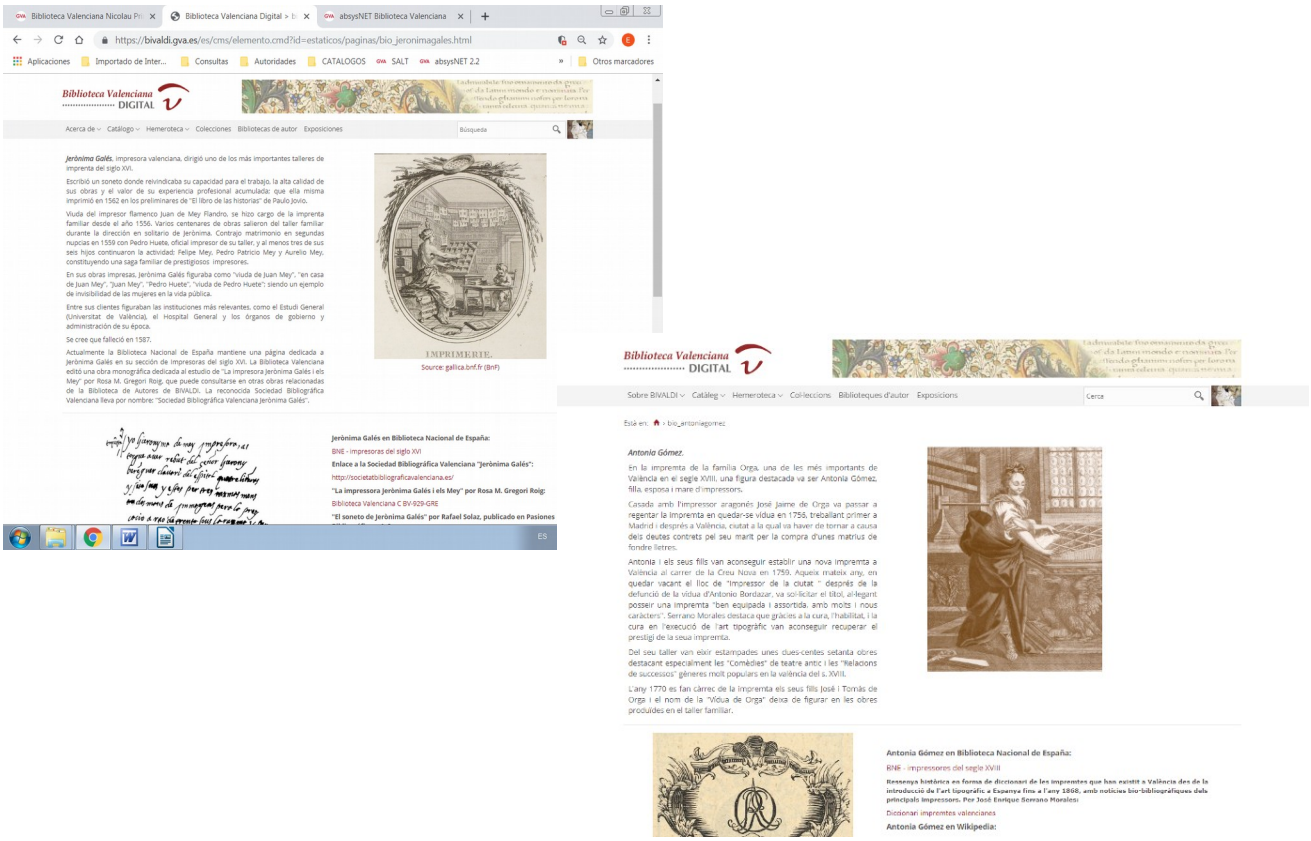
1. INTRODUCCIÓ

Esta guia pretén oferir de forma permanent part del treball realitzat per a l'exposició *Dones impressores* exhibida a la Biblioteca Valenciana Nicolau Primitiu des del 7 de març fins al 16 de juny de 2019.

L'exposició pretenia, com este document, visibilitzar el treball realitzat per les dones en el desenvolupament de la impremta valenciana al llarg de diversos segles. Quasi des de l'inici, finals del segle XV hi ha dones al capdavant d'algunes impremtes, encara que els seus noms apareixen en comptades ocasions en quedar ocults sota les signatures comercials de Vídua o Filla dels seus marits o pares.

Amb esta guia volem recuperar i donar a conéixer els seus noms (en els casos en els quals ha sigut possible) i el valor del seu treball mostrant les seues obres.

En esta línia, Bivaldi, la biblioteca digital de la BVNP, ha dedicat una biblioteca d'autor a Jerónima Galés, probablement la més rellevant i coneguda de totes elles, i a Antonia Gómez, figura destacada d'una de les dinasties més importants de la impremta valenciana, els Orga.

2. DONES EN LA IMPREMTA VALENCIANA

Des de l'aparició de la impremta, a mitjan segle XV, i fins a principis del segle XIX, trobem dones implicades en labors tipogràfiques, encara que el reconeixement del seu treball va quedar, quasi sempre, reduït a l'àmbit domèstic.

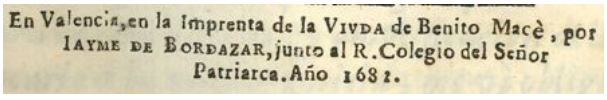
Elles, esposes i filles, aprenien l'ofici des de l'experiència i encara que el seu treball, donada la precarietat del negoci de la impremta, era essencial per al manteniment de la família, només obtenien reconeixement públic quan heretaven el negoci en quedar-se vídues.

La majoria d'elles van continuar al capdavant del taller familiar recolzant-se en nous matrimonis, normalment amb algun impressor; unes altres van assumir en solitari la direcció de la impremta fins a la majoria d'edat dels seus fills o nomenant en algunes ocasions a un administrador o regent.

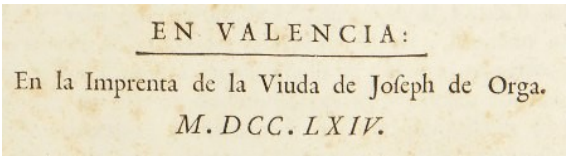
Quant a les filles, futures hereues, solien casar-se amb impressors per a garantir la continuïtat professional en la família i perquè el seu cònjuge es convertira en el successor de la impremta.

Només coneixem el nom d'algunes dones impressores ja que solen figurar als peus d'impremta i colofons amb l'expressió "vídua de" o "filla de" i en alguns casos amb el seu nom de pila i el cognom del marit.

VALENTIÆ HEDETANORUM:
Apud Viduam Hieronymi Conejos, Ann.M.DCC.LIV.
SUPERIORUM PERMISSU, ET PRIVILEGIO.

En Valencia, en la Imprenta de la Vivda de Benito Macè, por Iayme de Bordazar, junto al R. Colegio del Señor Patriarca. Año 1682.

FONCH STAM-
pada la present Chronica de
manament, e prouisio dels molt Magnifichs senyors Iurats de la insigne, e coronada ciutat de Valencia, en casa de la viuda de Ioan Mey Flandro, en lany
1558.

EN VALENCIA:
En la Imprenta de la Viuda de Joseph de Orga.
M. DCC. LXIV.

Bona part de les obres més rellevants de la història del llibre valencià van veure la llum gràcies a elles. Jerònima Galés, Margarita Veo, Josefa Avinent, Antonia Gómez, Isabel Juan Vilagrasa ... i les altres dones invisibles de la impremta valenciana van contribuir amb el seu treball a la difusió de les idees i cultura de la seua època.

MUJERES EN LA IMPRENTA VALENCIANA

S.XV-S.XIX

S.XV	**Francisca López** Vídua de Lope de la Roca	1498
S.XVI	**Jerónima Galés** Vídua de Joan Mey Vídua de Pedro de Huete	1550-1587 1556-1568 1581-1587
S.XVII	Vídua de Jeroni Cortés	1613
	Vídua de Joan Crisostom Garriz	1629-1640
	Isabel Ana Sebastián Vídua de Lucas Fuster	1647-1650
	Vídua de Silvestre Esparsa	1660-1665
	Vídua de Bernat Nogués	1662-1664
	Josefa Escuder Vídua de Francesc Ciprés	1675
	Isabel Juan Vilagrasa Vídua de Francesc Mestre	1675-1710
	Josefa Avinent Vídua de Benet Macé	1677-1686

S.XVIII	**Margarita Veo** Vídua d' Antonio Bordazar	1744-1759
	Vídua de Jerónimo Conejos	1746-1754
	Vídua de Juan González	1754-1761
	Antonia Gómez Vídua de José Jaime de Orga	1757-1771
	Vicenta Devís Vídua d' Agustín Laborda y Campo	1779-1819
	Vídua de Martín Peris	1798-1811
S.XIX	**M.ª Teresa Laborda y Devís** Filla d' Agustín Laborda y Campo	1820-1825
	Josefa Ros y Sanz Vídua de José Mª Ayoldi	1876-1883
	Vídua de Rafael Mariana	ca. 1880-1906
	Vídua de Juan José Carratalá (Alacant)	1858-1875
	Vídua de Manuel Muñoz	1824-1832
	Vídua de Jacinto Talamantes	1844-1846
	Vídua de José Zerón (Orihuela)	1855-1863
	Vídua de P. Ibarra (Alacant)	1867-1868
	Vídua de Vicente Perales (Castelló)	ca. 1870-1886
	Ramona Andreu Vídua de Salvador Amargós	1878-1894
	Vídua de Jacinto Orts (Gandia)	ca. 1880-1890
	Vídua de P. Martí	ca. 1880-1903
	Concepción Amargós Filla d' Amargós	1894-ca. 1900

3. IMPRESSORES DEL SEGLE XVI.

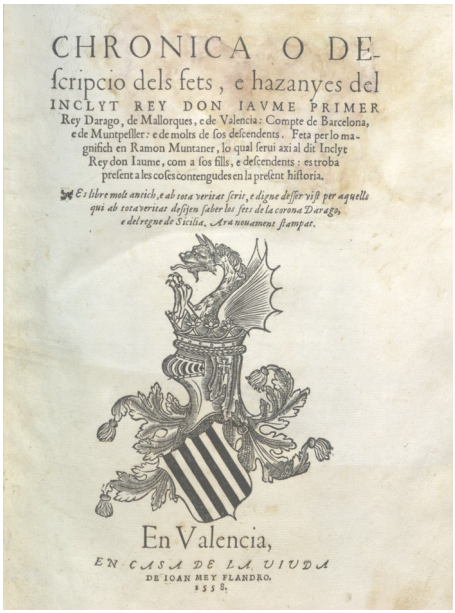
A penes es tenen notícies de dones impressores en el període incunable. De l'única que es coneix alguna dada és de Francisca López, vídua de l'impressor Lope de Roca. Va conservar els punxons del seu marit i es va associar amb Sebastián de la Roca i Joan Jofré. Una altra dona, Leonor Eiximenis, va ajudar a finançar la impremta del seu marit Lambert Palmart, però no hi ha constància que participara activament en el taller.

És en el segle XVI quan les dones comencen realment la seua activitat en el món de la impremta.

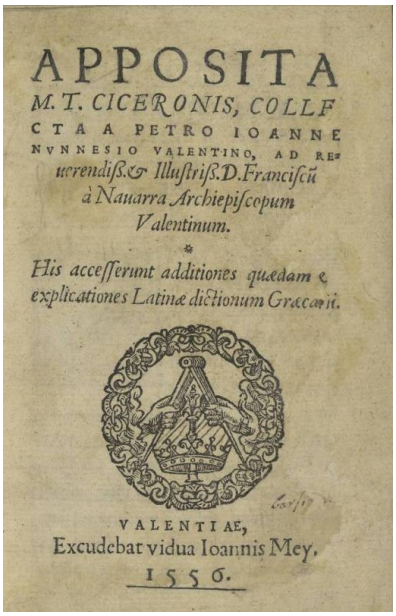
Jerònima Galés (1550-1587). Vídua de Joan Mey, vídua de Pedro de Huete

Casada amb l'impressor d'origen flamenc Joan Mey i mare dels també impressors Felip i Pere Patrici és una de les figures femenines més interessants del segle XVI i una peça fonamental en la història de la impremta.

Va començar a treballar en el taller abans de morir el seu marit adquirint la formació i experiència necessàries per a, una vegada vídua, continuar amb l'administració de la impremta donant sobrada mostra del seu domini de la tipografia.

CHRONICA O DE-
scripcio dels fets, e hazanyes del
INCLYT REY DON IAVME PRIMER
Rey Darago, de Mallorques, e de Valencia: Compte de Barcelona,
e de Muntpeller: e de molts de sos descendents. Feta per lo ma-
gnifich en Ramon Muntaner, lo qual serui axi al dit Inclyt
Rey don Iaume, com a sos fills, e descendents: es troba
present a les coses contengudes en la present historia.
E libre molt antich, e ab tota veritat scrit, e digne desser vist per aquells
qui ab tota veritat desitjen saber los fets de la corona Darago,
e del regne de Sicilia. Ara nouament stampat.
En Valencia,
EN CASA DE LA VIUDA
DE IOAN MEY FLANDRO.
1557.

Chronica o comentaris del gloriosissim e invictissim rey en Iacme primer... dictada per aquell en sa llengua natural e de nou feyta estampar per los Iurats de la insigne ciutat de Valencia per servir ab aquella al serenissim senyor don Carlos...-- En Valencia : en casa de la viuda de Ioan Mey Flandro, 1557

APPOSITA
M. T. CICERONIS, COLLF
CTA A PETRO IOANNE
NVNNESIO VALENTINO, AD RE-
uerendiſs. & Illuſtriſs. D. Franciſcũ
à Nauarra Archiepiſcopum
Valentinum.
His acceſſerunt additiones quædam e
explicationes Latinæ dictionum Græcarii.
VALENTIAE,
Excudebat vidua Ioannis Mey.
1556.

AppositaM. T. Ciceronis / collfcta [i.e.collecta] a Pedro Ioanne Nunnesio Valentino... ; his accesserunt additiones quaedam e explicationes latinae dictionum graecarii. -- Valentiae : excudebat vidua Ioannis Mey, 1556.

Va imprimir sota el peu d'impremta "Viuda de Joan Mey" fins que va contraure matrimoni amb Pedro de Huete, probablement empleat del taller, en 1559. A partir d'eixe moment torna a utilitzar el nom de “Joan Mey" i “En casa de Joan Mey”en els colofons fins que en 1568 ja trobem el nom del seu segon marit.

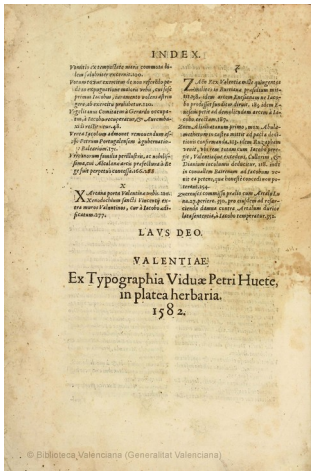
Encara que el seu nom va desaparéixer de les portades, era ella la que estava al comandament de la impremta, organitzant el treball i els encàrrecs amb el suport dels seus fills. Serrano Morals cita un

document pel qual els Jurats concedien i una subvenció a nom de Jerònima Galés i de Pedro de Huete com a procurador de la impressora.

Després de la defunció del seu segon marit en 1581 va tornar a posar-se al capdavant del taller associada amb el seu fill Pere Patrici signant ja com a "Viuda de Pedro de Huete".

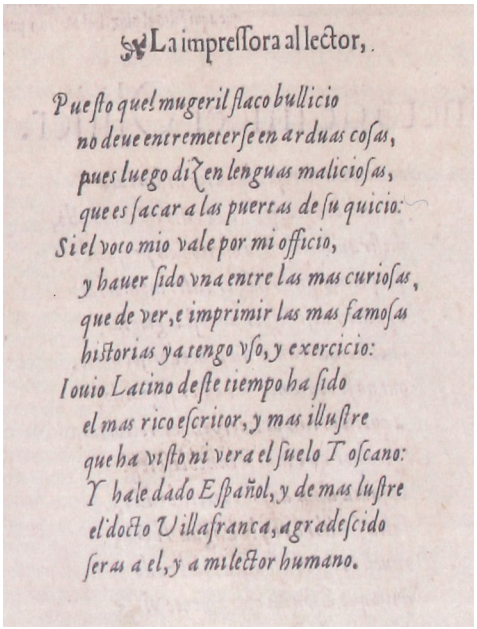

Bernardini Gomesii Miedis ... De vita & rebus gestis Iacobi I Regis aragonum : cognomento expugnatoris libri XX. -- Valentiae : ex typographia Viduae Petri Huete..., 1582. -- [8] p., 394, [20] p., [1] h. de grab. ; Fol.

Dona molt culta, va aprendre i va dominar l'ofici tipogràfic arribant a imprimir al llarg de la seua vida més de dues-centes setanta obres de tota mena: llibres doctrinals, manuals universitaris, textos clàssics, cròniques ... alguns d'ells tipogràficament excel·lents. Un dels seus treballs, la *Chronica, o commentari del gloriosissim i invictissim Rei en Iacme* (1557) és per al bibliòfil Salvá i Mallén el model més perfecte i magnífic de la tipografia espanyola del segle XVI.

Va escriure un sonet, inclòs en els preliminars de la traducció castellana del *Libro de las historias*, de Paulo Jovi, imprés per ella mateixa en 1562, en el qual reivindicava la seua experiència i coneixement de la professió que exercia.

[Obres de Jerònima Galés en la Biblioteca Valenciana]

[Obres de Jerònima Galés en el Catàleg Col·lectiu de Patrimoni Bibliogràfic Valencià]

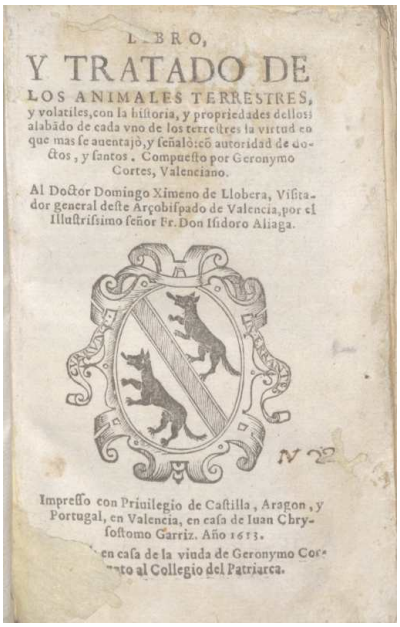
[Bivaldi]

[Gregori Roig, Rosa M. (2012). La impressora Jerònima Galés i els Mey (València. segle XVI). Biblioteca Valenciana Digital (BIVALDI).]

4. IMPRESSORES DEL SEGLE XVII

A la València del segle XVII la presència de dones al capdavant de tallers tipogràfics va experimentar un cert creixement, encara que no per això van millorar ni les seues condicions de treball ni les seues oportunitats per a practicar-ho. Quasi totes van heretar les impremtes en morir els seus marits, exceptuant a Isabel Juan Vilagrasa que va heretar el taller del seu pare.

Encara que el més freqüent era que les vídues tornaren a casar-se, normalment amb un altre impressor, en este segle augmenta el nombre de dones implicades directament en la direcció i organització del negoci familiar.

LIBRO,
Y TRATADO DE
LOS ANIMALES TERRESTRES,
y volatiles, con la historia, y propriedades dellos:
alabado de cada vno de los terrestres la virtud en
que mas se auentajò, y señalòse con autoridad de do-
ctos, y santos. Compuesto por Geronymo
Cortes, Valenciano.
Al Doctor Domingo Ximeno de Llobera, Visita-
dor general deste Arçobispado de Valencia, por el
Illustrissimo señor Fr. Don Isidoro Aliaga.
Impresso con Priuilegio de Castilla, Aragon, y
Portugal, en Valencia, en casa de Iuan Chry-
sostomo Garriz. Año 1613.
en casa de la viuda de Geronymo Cor-
tes al Collegio del Patriarca.

Ángela Rull (1613). *Vídua de Jeroni Cortés*

Jeroni Cortés, escriptor, matemàtic, astrònom i metge valencià va participar activament en la impressió, distribució i venda de les seues obres, si s'ha de jutjar pel fragment del privilegi per a la Corona d'Aragó de el *Libro y tratado de los animales terrestres y volátiles* (València, Juan Crisóstomo Garriz, 1613) en el qual Ángela Rull figura ja com a vídua de l'autor. A més, les obres impreses per Joan Crisostom Garriz es venien totes elles a casa de l'autor, o de la seua vídua.

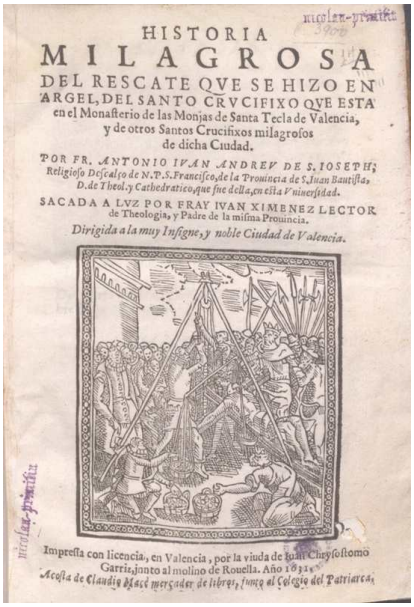
Libro y tratado de los animales terrestres y volatiles: con la historia y propriedades dellos... / compuesto por Geronymo Cortes. -- Impresso... en Valencia : en casa de Iuan Chrysostomo Garriz : vendese en casa de la viuda de Geronymo Cortes..., 1613

Vídua de Joan Crisostom Garriz (1629-1640)

Serrano Morales es refereix a una dona anomenada Luisa com l'esposa de Juan Crisóstomo Garriz i és probable que fora la mateixa dona que va continuar amb el negoci després de la mort de l'impressor en 1629. Va signar sempre com a "Viuda de Juan Crisóstomo Garriz".

[Obres de la Vídua de Joan Crisostom Garriz en la Biblioteca Valenciana]

[Obras de la Vídua de Joan Crisostom Garriz en el Catáleg Col·lectiu de Patrimoni Bibliogràfic Valencià]

HISTORIA
MILAGROSA
DEL RESCATE QVE SE HIZO EN
ARGEL, DEL SANTO CRVCIFIXO QVE ESTA
en el Monasterio de las Monjas de Santa Tecla de Valencia,
y de otros Santos Crucifixos milagrosos
de dicha Ciudad.
POR FR. ANTONIO IVAN ANDREV DE S. IOSEPH;
Religioso Descalço de N.P.S. Francisco, de la Prouincia de S. Juan Bautista,
D. de Theol. y Cathedratico, que fue della, en esta Vniuersidad.
SACADA A LVZ POR FRAY IVAN XIMENEZ LECTOR
de Theologia, y Padre de la misma Prouincia.
Dirigida a la muy Insigne, y noble Ciudad de Valencia.
Impressa con licencia, en Valencia, por la viuda de Iuan Chrysostomo
Garriz, junto al molino de Rouella. Año 1631.
Acosta de Claudio Macé mercader de libros, junto al Colegio del Patriarca.

Historia milagrosa del rescate ... del santo crucifixo que esta en el monasterio de las monjas de Santa Tecla de Valencia... /por Fr. Antonio Iuan Andreu de S. Ioseph, religioso descalço de N.P.S. Francisco...-- Impressa... en Valencia : por la viuda de Iuan Chrysostomo Garriz... : acosta, de Claudio Macè..., 1631.

Isabel Ana Sebastián (1647-1650). ***Vídua de Josep Gasch, vídua de Lucas Fuster***

Serrano Morales, en l'apèndix *de Memoria de los festejos celebrados per el Excm. Ayuntamiento de Valencia ppara commemorar el tercer centenario de la publicación del Quijote,* dedica un article a esta impressora com a vincle de successió dels impressors de la tipografia de Pere Patrici Mey. Isabel Ana Sebastián i Monserrada, neboda de Joan Baptista Marçal, va contraure matrimoni amb l'impressor José Guasch. Després de quedar-se vídua en 1647, va assumir la gestió del taller i va nomenar a Jeróni Vilagrasa administrador. En 1650 es va casar amb el metge valencià Lucas Fuster que va passar a ser des d'eixe moment l'administrador de la impremta. La casa "al lado de San Martín" en la qual va viure Isabel Ana va ser un dels principals establiments tipogràfics de València en la primera meitat del segle XVII ja que en ella van treballar, a més dels seus marits, els impressors Pere Patrici Mey, Joan Baptiste Marçal i Jeroni Vilagrasa.

Vídua de Silvestre Esparsa (1660-1665)

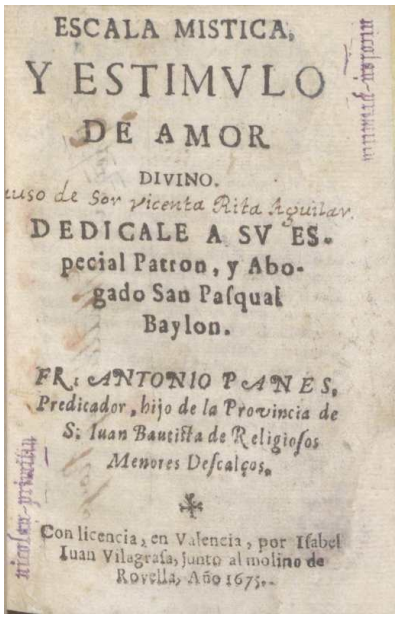
No es coneixen a penes dades biogràfiques de la vídua de Silvestre Esparsa. Va heretar el taller del seu marit en 1660 i en algunes ocasions va costejar els seus propis treballs. No obstant això, no va heretar els càrrecs de impressor de la ciutat i impressor reial que sí que va ostentar el seu marit.

Obres de la Vídua de Silvestre Esparsa en el Catàleg Col·lectiu de Patrimoni Bibliogràfic Valencià

Vídua de Bernat Nogués (1662-1664)

El mateix any en què Bernardo Nogués deixa d'imprimir, 1662, el nom de la seua vídua ja apareix als peus d'impremta. No es coneix el seu nom i encara que va estar activa un curt període de temps del seu taller va eixir un elevat nombre d'impresos.

Obres de la Vídua de Bernat Nogués en el Catàleg Col·lectiu de Patrimoni Bibliogràfic Valencià

ESCALA MISTICA,
Y ESTIMVLO
DE AMOR
DIVINO.
uso de Sor Vicenta Rita Aguilar.
DEDICALE A SV ES-
pecial Patron, y Abo-
gado San Pasqual
Baylon.
FR. ANTONIO PANES,
Predicador, hijo de la Provincia de
S. Iuan Bautista de Religiosos
Menores Descalços.
Con licencia, en Valencia, por Isabel
Iuan Vilagrasa, junto al molino de
Rovella, Año 1675.

Escala mistica, y Estimulo de amor diuino ... / Fr. Antonio Panes ... -- En Valencia : por Isabel Iuan Vilagrasa .... 1675.

Isabel Juan Vilagrasa (1675-1710). ***Viuda de Francesc Mestre***

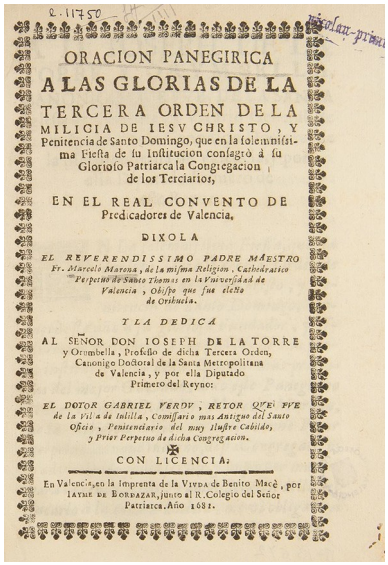
Isabel Juan, filla de l'impressor Jeroni Vilagrasa, va heretar el taller del seu pare en 1675. Eixe any va imprimir *Escala mística i amor divino...* d'Antonio Panes ja amb el seu nom al peu d'impremta. Quan va contraure matrimoni amb el també impressor Francisco Mestre, encara que va continuar treballant en el taller, el seu nom desapareix dels impresos i els peus d'impremta i colofons se signen com a "herederos de Jerónimo Vilagrasa".

A partir de l'any 1677 Francesc Mestre figura ja com a impressor, encara que Isabel no va deixar de treballar en la impremta. Serrano Morales fa referència a dos documents en els quals se li concedeix a ella llicencia i privilegis per a imprimir i vendre llibres.

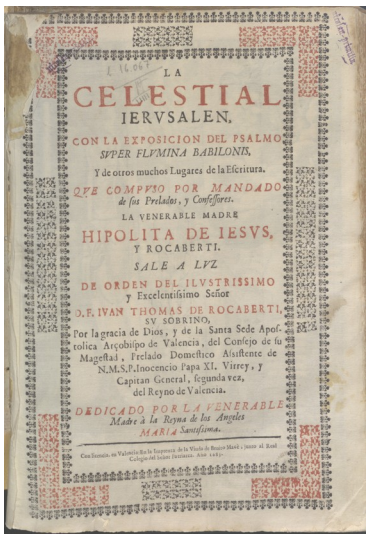
Després de quedar-se vídua va continuar al capdavant del taller com a "viuda de Francisco Mestre" fins que el va traspassar en 1710 a Joan González.

Josefa Avinent (1677-1686). *Vídua de Benet Macé*

Josefa Avinent va començar la seua activitat al capdavant de la impremta en morir el seu marit en 1677. En el taller va continuar de regent Jaime de Bordazar el nom del qual apareix algunes vegades als peus d'impremta i colofons. En 1686 es va casar amb Feliciano Blasco, possiblement emprat del seu taller, qui es va fer càrrec de la impremta fins a la defunció de Josefa en 1691.

ORACION PANEGIRICA
A LAS GLORIAS DE LA
TERCERA ORDEN DE LA
MILICIA DE IESV CHRISTO, Y
Penitencia de Santo Domingo, que en la solemnissima Fiesta de su Institucion consagrò à su Glorioso Patriarca la Congregacion de los Terciarios,
EN EL REAL CONVENTO DE
Predicadores de Valencia,
DIXOLA
EL REVERENDISSIMO PADRE MAESTRO
Fr. Marcelo Marona, de la misma Religion, Catedratico Perpetuo de Santo Thomas en la Vniversidad de Valencia, Obispo que fue electo de Orihuela.
Y LA DEDICA
AL SEÑOR DON IOSEPH DE LA TORRE
y Orumbella, Professo de dicha Tercera Orden, Canonigo Doctoral de la Santa Metropolitana de Valencia, y por ella Diputado Primero del Reyno:
EL DOTOR GABRIEL VEROY, RETOR QVE FVE de la Vila de Inlilla, Comissario mas Antiguo del Santo Oficio, Penitenciario del muy Ilustre Cabildo, y Prior Perpetuo de dicha Congregacion.
CON LICENCIA:
En Valencia, en la Imprenta de la Viuda de Benito Macè, por IAYME DE BORDAZAR, junto al R. Colegio del Señor Patriarca. Año 1682.

Oracion panegirica a las glorias de la tercera orden de la milicia de Iesu Christo y penitencia de Santo Domingo... : que... consagrò à su.... patriarca... la Congregacion de los Terciarios... / dixola Fr. Marcelo Marona, de la misma Religion... -- En Valencia : en la imprenta de la viuda de Benito Macé, por Iayme de Bordazar..., 1682

LA
CELESTIAL
IERVSALEN,
CON LA EXPOSICION DEL PSALMO
SVPER FLVMINA BABILONIS,
Y de otros muchos Lugares de la Escritura.
QVE COMPVSO POR MANDADO
de sus Prelados, y Confessores.
LA VENERABLE MADRE
HIPOLITA DE IESVS,
Y ROCABERTI.
SALE A LVZ
DE ORDEN DEL ILVSTRISSIMO
y Excelentissimo Señor
D.F. IVAN THOMAS DE ROCABERTI,
SV SOBRINO,
Por la gracia de Dios, y de la Santa Sede Apostolica Arçobispo de Valencia, del Consejo de su Magestad, Prelado Domestico Assistente de N.M.S.P. Inocencio Papa XI. Virrey, y Capitan General, segunda vez, del Reyno de Valencia.
DEDICADO POR LA VENERABLE
Madre à la Reyna de los Angeles
MARIA Santissima.

La Celestial ierusalen : con la exposicion del Psalmo super flumina Babilonis y de otros muchos lugares de la Escritura /que compuso... Hipolita de Iesus y Rocaberti; sale a luz de orden... Iuan Thomas de Rocaberti... arzobispo de Valencia. -- En Valencia : en la imprenta de la viuda de Benito Macé ..., 1683.

[Obres de la vídua de Benet Macé en la Biblioteca Valenciana]

[Obres de la vídua de Benet Macé en el Catàleg Col·lectiu de Patrimoni Bibliogràfic Valencià]

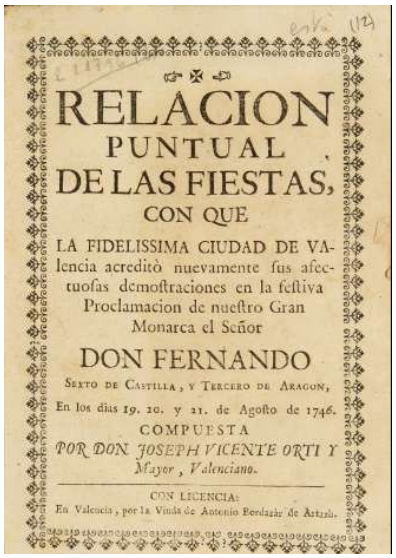
5. IMPRESSORES DEL SEGLE XVIII

Durant el segle XVIII la impremta valenciana va aconseguir el seu màxim desenvolupament gràcies al progrés tècnic, bones enquadernacions, tipus elegants, paper d'extraordinària qualitat i excel·lents gravats calcogràfics. La producció de llibres va seguir concentrada en pocs tallers, conservant la majoria d'ells la condició tradicional en la successió del negoci. Família i matrimoni van persistir com les principals estratègies per a donar continuïtat i estabilitat i, encara que a penes es coneixen dades biogràfiques de les dones impressores, es va mantindre la tendència a afavorir les relacions matrimonials i professionals de tipus endogàmic. Esta continuïtat familiar es dona també en el cas dels tres impressors més importants de l'època: Bordazar, Orga i Monfort.

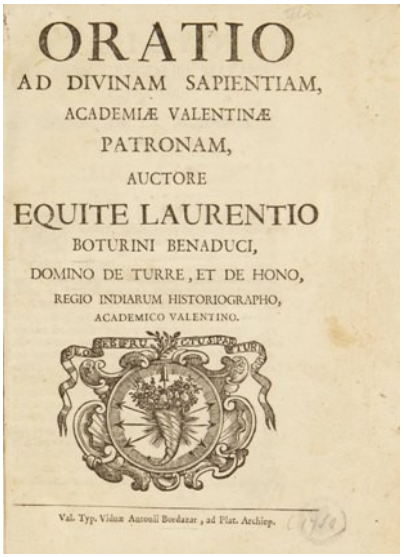
Les dones, normalment vídues, havien de tindre els coneixements tècnics necessaris per a fer el seu treball i encara que van participar activament en els tallers tipogràfics van continuar ocultant el seu nom a favor del marit, probablement per qüestions comercials o de prestigi.

Margarita Veo (1744-1759). *Vídua d'Antonio Bordazar*

Antonio Bordazar, fill del també impressor Jaime Bordazar, va regentar la impremta del seu pare des de 1701. Va ser impressor de la Ciutat, de la Inquisició, de l'Arquebisbe i dels virreis i Capitans Generals. Després de la seua mort en 1744 la seua vídua, Margarita Veo, va quedar al capdavant del taller, on ja treballava com a encarregat José de Orga, i Benito Monfort com a aprenent. Va exercir la professió durant quinze anys i malgrat ser dona va aconseguir mantindre el títol de impressora de la Ciutat.

RELACION
PUNTUAL
DE LAS FIESTAS,
CON QUE
LA FIDELISSIMA CIUDAD DE VA-
lencia acreditò nuevamente sus afec-
tuosas demostraciones en la festiva
Proclamacion de nuestro Gran
Monarca el Señor
DON FERNANDO
SEXTO DE CASTILLA, Y TERCERO DE ARAGON,
En los dias 19. 20. y 21. de Agosto de 1746.
COMPUESTA
POR DON JOSEPH VICENTE ORTI Y
Mayor, Valenciano.
CON LICENCIA:
En Valencia, por la Viuda de Antonio Bordazàr de Artazù.

Relacion puntual de las fiestas, con que la fidelissima ciudad de Valencia acreditò nuevamente sus afectuosas demostraciones en la festiva Proclamacion de nuestro Gran Monarca ... Don Fernando ... en los dias 19, 20 y 21 de Agosto de 1746 / compuesta por Don Joseph Vicente Orti y Mayor, Valenciano.-- En Valencia : por la viuda de Antonio Bordazàr de Artazù, [1746]

ORATIO
AD DIVINAM SAPIENTIAM,
ACADEMIÆ VALENTINÆ
PATRONAM,
AUCTORE
EQUITE LAURENTIO
BOTURINI BENADUCI,
DOMINO DE TURRE, ET DE HONO,
REGIO INDIARUM HISTORIOGRAPHO,
ACADEMICO VALENTINO.
Val. Typ. Viduæ Antonii Bordazar, ad Plat. Archiep.

Oratio ad divinam Sapientiam : Academiae Valentinae Patronam / auctore Equite Laurentio Boturini Benaduci. -- Valentiae : Viduae Antonii Bordazar ..., [1750]

Obres de la vídua d' Antonio Bordazar en la Biblioteca Valenciana

Obres de la vídua d' Antonio Bordazar en el Catàleg Col·lectiu de Patrimoni Bibliogràfic Valencià

Bivaldi

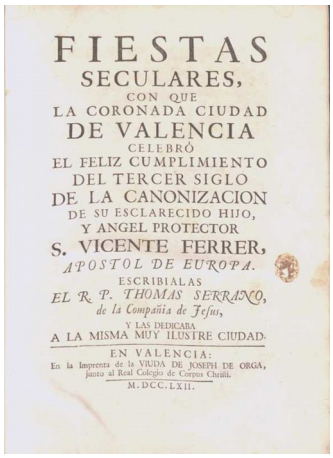
Antonia Gómez (1757-1771). ***Vídua de José Jaime de Orga***

Casada amb l'impressor aragonés José Jaime de Orga va passar a regentar la impremta en quedar-se vídua en 1756, treballant primer a Madrid i després a València, ciutat a la qual va haver de tornar a causa dels deutes contrets pel seu marit per la compra d'unes matrius de fondre lletres.

Antonia i els seus fills van aconseguir establir una nova impremta a València al carrer de la Creu Nova en 1759. Aqueix mateix any, en quedar vacant el lloc de "Impresor de la ciudad " després de la defunció de la vídua d'Antonio Bordazar, va sol·licitar el títol, al·legant posseir una impremta "bien equipada y surtida, con muchos y nuevos caracteres". Encara que no va aconseguir el càrrec, sí que va ostentar, entre altres, el títol de "Imprenta de la Intendencia".

Serrano Morales destaca que, gràcies a la cura, l'habilitat, i la cura en l'execució de l'art tipogràfic, van aconseguir recuperar el prestigi de la seua impremta.

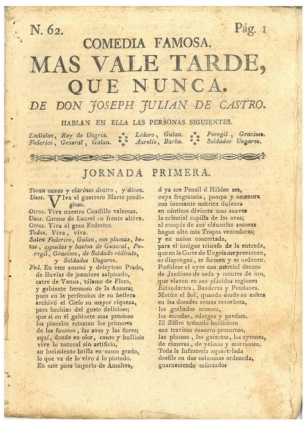
FIESTAS
SECULARES,
CON QUE
LA CORONADA CIUDAD
DE VALENCIA
CELEBRÓ
EL FELIZ CUMPLIMIENTO
DEL TERCER SIGLO
DE LA CANONIZACION
DE SU ESCLARECIDO HIJO,
Y ANGEL PROTECTOR
S. VICENTE FERRER,
APOSTOL DE EUROPA.
ESCRIBIALAS
EL R. P. THOMAS SERRANO,
de la Compañia de Jesus,
Y LAS DEDICABA
A LA MISMA MUY ILUSTRE CIUDAD.
EN VALENCIA:
En la Imprenta de la VIUDA DE JOSEPH DE ORGA,
junto al Real Colegio de Corpus Christi.
M. DCC. LXII.

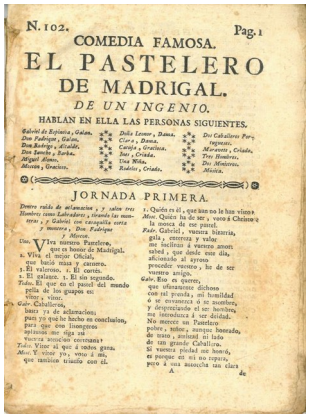
LIBRO III.
EN QUE SE DESCRIBEN LOS adornos, con que se dexò ver Valencia en la vìspera de las Fiestas Seculares.

Fiestas seculares, con que la coronada ciudad de Valencia celebró el feliz cumplimiento del tercer siglo de la canonizacion de su esclarecido hijo, y angel protector S.Vicente Ferrer, Apostol de Europa /Escribialas el R. P. Thomas Serrano, de la Compañia de Jesus.-- En Valencia : En la Imprenta de la Viuda de Joseph de Orga ..., 1762.

Del seu taller van eixir estampades unes dues-centes setanta obres, destacant especialment les "Comèdies" de teatre antic i les "Relacions de successos", gèneres molt populars a la València del segle XVIII.

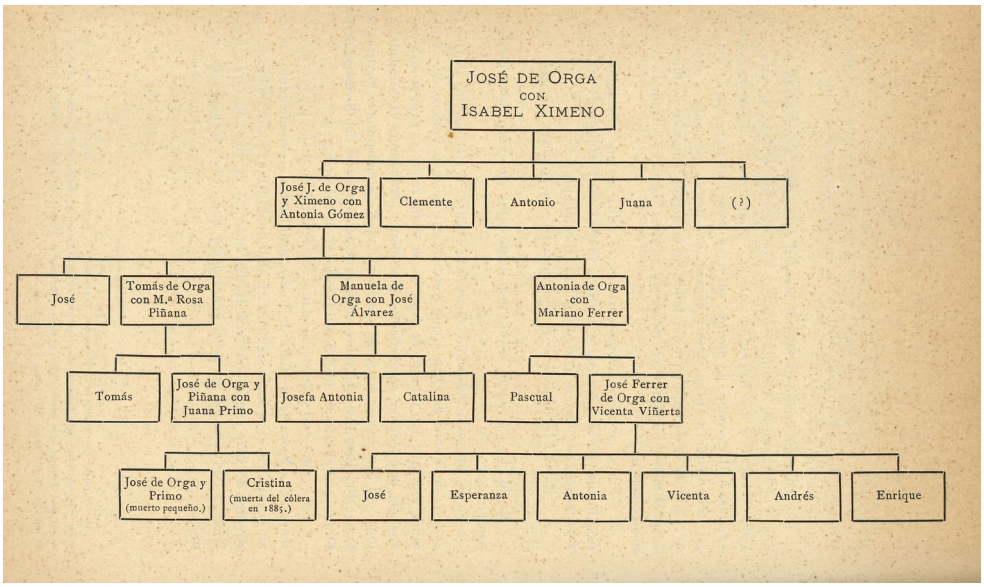

N. 62. Pág. 1
COMEDIA FAMOSA.
MAS VALE TARDE, QUE NUNCA.
DE DON JOSEPH JULIAN DE CASTRO.
HABLAN EN ELLA LAS PERSONAS SIGUIENTES.
JORNADA PRIMERA.

N. 102. Pag. 1
COMEDIA FAMOSA.
EL PASTELERO DE MADRIGAL.
DE UN INGENIO.
HABLAN EN ELLA LAS PERSONAS SIGUIENTES.
JORNADA PRIMERA.

L'any 1770 es fan càrrec de la impremta els seus fills José i Tomás de Orga i el nom de la "Viuda de Orga" deixa de figurar en les obres produïdes en el taller familia.

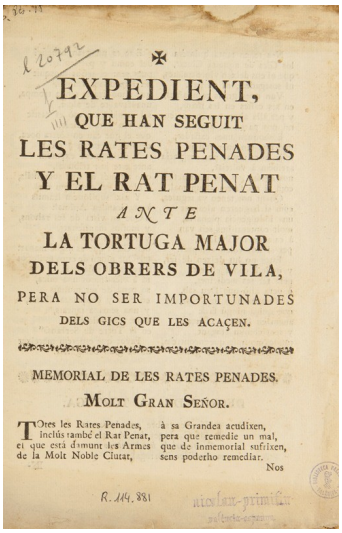
Obres de la vídua de José de Orga en la Biblioteca Valenciana

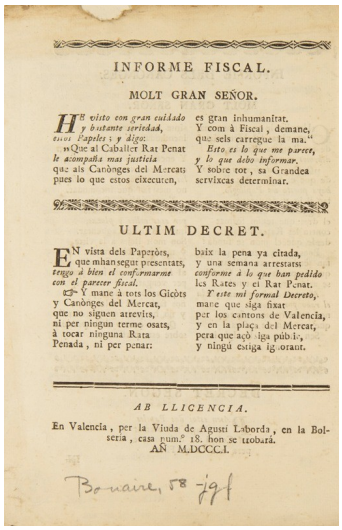
Obras de la vídua de José de Orga en el Catàleg Col·lectiu de Patrimoni Bibliogràfic Valencià

Bivaldi

Vicenta Devís (1779-1819). ***Viuda d'Agustín Laborda y Campo***

Encara que va estar al capdavant de la impremta des de la mort del seu marit en 1775, no es troben impresos amb la seua signatura fins a 1780. Va mantindre la mateixa línia editorial de la casa, especialitzada en plecs de cordill i en els seus treballs figura com a "Viuda de Agustín Laborda" o "Viuda de Laborda". A partir de 1820 als peus d'impremta apareix ja la seua filla María Teresa com a "Hija d'Agustín Laborda" o "Impremta de Laborda". Sent aquest, un dels pocs casos en què una dona hereta el negoci d'una altra dona.

EXPEDIENT,
QUE HAN SEGUIT
LES RATES PENADES
Y EL RAT PENAT
ANTE
LA TORTUGA MAJOR
DELS OBRERS DE VILA,
PERA NO SER IMPORTUNADES
DELS GICS QUE LES ACAÇEN.
MEMORIAL DE LES RATES PENADES.
MOLT GRAN SEÑOR.

INFORME FISCAL.
MOLT GRAN SEÑOR.
ULTIM DECRET.
AB LLICENCIA.
En Valencia, per la Viuda de Agustí Laborda, en la Bolseria, casa num.º 18. hon se trobará.
AÑ M.DCCC.I.

Obres de la vídua d' Agustín Laborda en la Biblioteca Valenciana

Obres de la vídua d' Agustín Laborda en el Catàleg Col·lectiu de Patrimoni Bibliogràfic Valencià

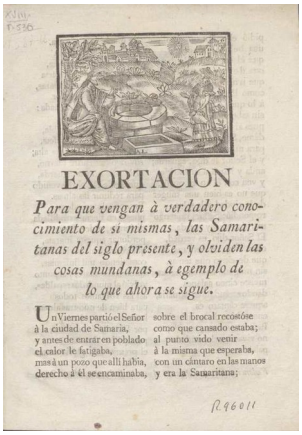
Bivaldi

6. IMPRESSORES DEL SEGLE XIX

Encara que en el segle XVIII la tipografia va experimentar un gran desenvolupament, va anar en el segle XIX quan es va produir la gran transformació de la impremta i els mètodes artesans van deixar per fi passe als sistemes mecanitzats. En aquest context el paper de la dona a nivell tipogràfic va anar disminuint progressivament. Mancats de formació i experiència, les funcions de la dona en el món de la impremta es reduïen a tasques com l'enquadernació o la venda de llibres.

En general el món de la impremta en el segle XIX està poc estudiat. A penes hi ha repertoris bibliogràfics que oferisquen dades sobre els impressors, editors i llibreters d'aquest període. En aquest context, resulta més difícil trobar informació sobre dones impressores. La participació femenina en els tallers tipogràfics va continuar la tendència dels segles anteriors, vídues i filles es feien càrrec del negoci després de la mort del cap de família.

Serrano Morals en el seu diccionari d'impressors ofereix algunes dades sobre aquestes dones, el seu nom de pila, dates d'activitat ... i poc més. **Mª Teresa Laborda** (filla d'Agustín Laborda), **Josefa Ros** (vídua de José Mª Ayoldi), **Ramona Andreu** (vídua de Salvador Amargós) i la seua filla **Concepción Amargós, la vídua de Rafael Mariana** i **la vídua de José Carratalá**, entre altres, són algunes d'elles.

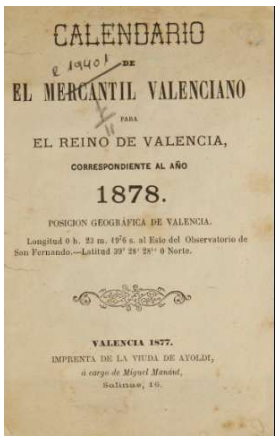

EXORTACION

Para que vengan à verdadero conocimiento de si mismas, las Samaritanas del siglo presente, y olviden las cosas mundanas, à egemplo de lo que ahora se sigue.

Un Viernes partió el Señor à la ciudad de Samaria, y antes de entrár en poblado el calor le fatigaba, mas á un pozo que allí había, derecho á él se encaminaba, sobre el brocal recostóse como que cansado estaba; al punto vido venir á la misma que esperaba, con un cántaro en las manos y era la Samaritana;

Exortación : para que vengan à verdadero conocimiento de sí mismas, las Samaritanas del siglo presente ... -- Valencia : Por la hija de Agustin Laborda, 1821.

CALENDARIO

DE

EL MERCANTIL VALENCIANO

PARA

EL REINO DE VALENCIA,

CORRESPONDIENTE AL AÑO

1878.

POSICION GEOGRÁFICA DE VALENCIA.

Longitud 0 h. 23 m. 19'6 s. al Este del Observatorio de San Fernando.—Latitud 39° 28' 28'' 0 Norte.

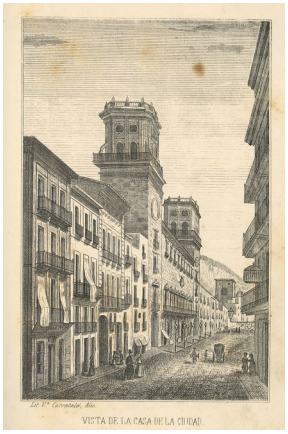
VALENCIA 1877.

IMPRENTA DE LA VIUDA DE AYOLDI,

á cargo de Miguel Manaut,

Salinas, 16.

Calendario de El Mercantil Valenciano para el Reino de Valencia. -- Valencia : Imprenta de la viuda de Ayoldi, á cargo de Miguel Manaut, 1878

VISTA DE LA CASA DE LA CIUDAD

Reseña histórica de la ciudad de Alicante / por Nicasio Camilo Jover. -- Alicante : Imp. y Lit. de la V. de Juan J. Carratalá, 1863

En definitiva, des de l'inici de la impremta les dones valencianes van participar activament en la indústria del llibre valencià ja que van assumir la direcció dels tallers tipogràfics, van impulsar la seua activitat i van fer possible que algunes de les famílies d'impressors tingueren una llarga continuïtat, pervivint durant diverses generacions. Les esposes, filles o germanes van ser també necessàries per a la supervivència econòmica d'aquests tallers, ja que, eren elles les que aportaven els seus dots matrimonials i l'herència dels tallers familiars.

7. BIBLIOGRAFIA

BAS MARTÍN, N. *Los Orga: una dinastía de impresores en la Valencia del siglo XVIII*. Madrid, Arco Libros, 2005

BIBLIOTECA NACIONAL DE ESPAÑA. Mujeres impresoras. Guía de recursos bibliográficos

DELGADO CASADO, J. *Diccionario de impresores españoles (Siglos XVI-XVII)*. Madrid, Arco Libros, 1996

ESTABLES SUSÁN, S. Diccionario de mujeres impresoras y libreras de España e Iberoamérica entre los siglos XV y XVIII. Zaragoza, Prensas de la Universidad, 2018

GARONE GRAVIER, M; CORBETO LÓPEZ A. (eds) *Muses de la Impremta. La dona i les arts del llibre: segles XVI-XIX.* Barcelona, Museu Diocesà de Barcelona; Associació de Bibliofils, 2009

GREGORI ROI, R. M. *La impresora Jerónima Galés i els Mey: (Valencia, segle XVI)*. Valéncia, Biblioteca Valenciana, 2012

SERRANO MORALES, J. E. *Memoria de los Festejos celebrados por el Excelentísimo Ayuntamiento de Valencia para conmemorar el Tercer Centenario de la publicación del Quijote*. Valencia, Ayuntamiento de Valencia, 1906

SERRANO MORALES, J. E., *Reseña histórica en forma de diccionario de las imprentas que han existido en Valencia*. Valencia, Imprenta de F. Domenech, 1898-99